

подростками в детском учреждении. Перспективами дальнейших исследований является подготовка вожатых к работе с трудными подростками.

Ключевые слова: педагоги-воспитатели, социально-педагогический процесс, социальное воспитание, формы и методы работы, самореализация, старший подросток, подростковый возраст, детское учреждение оздоровления и отдыха.

SUMMARY

Milchevskaya G. The role of the teacher-tutor in the process of the senior teens' self-realization in the children rest camp.

The article defines the term "specific teachers-tutors' work in the process of senior teens' self-realization in the children rest camp". It also circles out the main groups of different types of teachers-tutors. Among them there are "hyperactive" tutors, "super gentle" tutors, tutors-psychoanalysts, "closed" tutors. Based on theoretical research methods the author defines the main peculiarities of teachers-tutors' socio-educational work in the children rest camp.

The article analyzes the main normative documents, which regulate the teachers-tutors' work in the children rest camp. The peculiarities of senior teen's age are pointed out and possible forms of work with senior teens in the children rest camp are offered. The main socio-pedagogical conditions of senior teens' self-realization are revealed in the article. They are the creation a favorable environment for senior teens' self-realization in the children rest camp; the establishment of trustful communication contact ("senior teen-tutor", "senior teen-senior teen") for the formation of an adequate self-esteem of senior teens in the children rest camp; the provision of senior teens' positive motivation in the children rest camp; the stimulation of teachers-tutors' productive activity and interaction in the children rest camp. An original technique "Diary of my achievements" is proposed by the author. It is aimed at the revealing the peculiarities of senior teenagers' self-realization during their life in a children rest camp. The article acquaints with the individual and group forms of work (activities with training elements; teenagers' creation of thematic projects; role playing; talk show; thematic sessions; teenagers' creation of social advertising) in the children rest camp. In the article the main socio-educational methods are revealed, such as the methods of consciousness formation (individual interviews, which are targeted at overcoming teenagers' anxiety and insecurity; positive examples; stories from magazines or newspapers); the methods of activities stimulation (promotion; team competitions in the process of social projects' creation); the methods of self-education (it helps teenagers to carry out self-examination and self-criticism of their actions in the children rest camp); the methods of educational situations creation and analysis of the case studies (it helps to solve the conflicts and problems in the children's group). The author defines the future research prospects – the study of the main features of teachers-tutors' work with difficult teenagers in a children rest camp.

Key words: teachers-tutors, social and pedagogical process, social education, forms and methods of work, self-realization, senior teen, adolescence, children rest camp.

УДК 373.06

А. О. Міхєєв, Г. В. Міхєєва

ДВНЗ України «Буковинський державний медичний університет»,
Загальноосвітня школа I-III ступенів №5, м. Чернівці

ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ 7-Х КЛАСІВ СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено результати дослідження особистісної адаптації учнів 7-х класів загальноосвітньої школи на основі використання багаторівневого особистісного опитувальника з визначенням показників нервово-психічної стійкості,

поведінкової регуляції, комунікативного потенціалу, морально-етичної нормативності та схильності до девіантної поведінки. Показано, що учні 7-х класів мають задовільний рівень адаптації до умов середовища, як навчального, так і професійного, з невисокою емоційною стійкістю, легко піддаються корекції і відносно неконфліктні. Це цілком відповідає психологічним та фізіологічним показникам, притаманним для підлітків цього періоду життя – 12-13 років.

***Ключові слова:** адаптація, учні загальноосвітньої школи, особистісний адаптивний потенціал, поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність.*

Постановка проблеми. Навчання дітей у сучасних умовах – складний і багатогранний процес, що потребує від викладача й самих учнів не тільки міцного фізичного здоров'я, але й психічної стійкості та вміння пристосовуватися до різних умов. Здатність пристосовуватись або адаптуватися до змінних умов середовища, а часто школа і є основним таким середовищем, є важливою медико-соціальною проблемою сучасної освіти й медицини [7, 20–21; 4, 13–15]. Адаптація школярів у даному випадку є динамічним процесом, що забезпечує стійкість, необхідну для існування й розвитку особистості, забезпечує інтеграцію в систему соціальних стосунків, до умов соціального середовища з метою виживання, відтворення й розвитку [10, 70–71; 11, 204].

Аналіз актуальних досліджень. Процес навчання в сучасній школі займає велику частину життя сучасних школярів і безпосередньо залежить від здатності адаптуватись один до одного, до нових умов життєдіяльності, до умов і вимог колективу, дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки. Водночас, на ступінь адаптації впливає характер, темперамент, психофізіологічний і психічний стан школярів [5, 24–25; 1, 150–151]. Адаптація до школи, у тому числі й соціальна, є однією з умов успішної соціалізації дітей і підлітків, їх самовизначення, формування власного «Я». Адже сучасні школярі живуть у складному світі з динамічною зміною рівня життя, підвищенням стресогенності оточуючого середовища, постійною зміною вимог до комунікативних і когнітивних процесів і складністю самоусвідомлення й соціалізації [9, 60–61; 12, 276–278].

Процес адаптації школярів за умов сучасної школи потребує глибокого та всебічного вивчення з використанням різноманітних систем опитування й тестування [14, 405–407; 13, 133–135]. Це пов'язано зі збільшенням кількості навчальної інформації, різкими соціально-економічними змінами в державі та суспільстві, великою кількістю стресових факторів. Адаптаційні можливості дітей і підлітків мають низку особливостей і є досить варіабельними та відрізняються від аналогічних у дорослих [8, 42–45].

Тому, дослідження рівня адаптації школярів різних класів середньої загальноосвітньої школи в сучасних умовах є необхідним і перспективним напрямом досліджень як сучасної педагогіки, так і медицини.

Мета статті – вивчення рівня адаптації (особистісного адаптаційного потенціалу) учнів середньої загальноосвітньої школи за умов застосування багаторівневого особистісного опитувальника БОО «Адаптивність» [2, 549–558].

Методи дослідження. Дослідження було проведено шляхом опитування 43 учнів 7-х класів Чернівецької загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 віком 12-13 років, серед яких 23 хлопчики та 20 дівчат. Учні 7–8 класів – це той контингент старшокласників, які починають визначатися у своєму професійному майбутньому, знаходяться в періоді суттєвих змін гомеостазу (початок пубертатного періоду), тривожності і, відповідно, є найбільш вразливими й нестійкими до змін [9, 60–61].

Для опитування було використано багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» складається зі 165 запитань, що вимагають чіткої відповіді «так» або «ні», і дає можливість оцінити «нервово-психічну стійкість і поведінкову регуляцію» (НПС), «комунікативні здібності або комунікативний потенціал» (КЗ/ПП), «морально-етичну нормативність» (МН), «особистісний адаптивний потенціал» (ОАП), «девіантну поведінку» (ДАП), і в деяких випадках – «суїцидальний ризик» (СР). Він призначений для оцінки адаптаційних можливостей особистості з урахуванням соціально-психологічних і деяких психофізіологічних характеристик, що відображають узагальнені особливості нервово-психічного та соціального розвитку й широко використовується для оцінки адаптації як у дорослих, так і дітей та підлітків.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного тестування більшість опитуваних показали рівень достовірності отриманих результатів $4,44 \pm 0,32$ бала, що за шкалою оцінювання достовірності є високим показником (від 0 до 5 балів). Хоча в окремих випадках цей показник знаходився на межі достовірності й сягав 8 балів.

Оцінювання рівня нервово-психічної стійкості та поведінкової регуляції показало, у середньому, рівень $31,00 \pm 1,79$ бала, що за шкалою оцінювання БОО вказує на окремі ознаки нервово-психічної нестійкості й порушення поведінкової регуляції. Тобто, у цілому, в учнів 7-х класів спостерігається недостатній рівень толерантності до психічних та фізичних навантажень, ускладнена адаптація до нових умов життєдіяльності, а це може супроводжуватися тривалим погіршенням функціонування організму, зниженням працездатності й навіть до зриву в певних видах діяльності. Водночас, під час аналізу цього показника ми виявили його суттєву варіабельність. Так, у 6,98 % та 18,60 % опитаних виявлено достатній і в цілому достатній рівень нервово-психічної стійкості, у 25,85 % семикласників спостерігається дещо понижений рівень нервово-психічної стійкості або ж є окремі ознаки нестійкості (5 учнів, 25,86 %). В 11,63 % учнів (5 опитаних) 7-х класів є виражені ознаки нервово-психічної нестійкості або ж рівень нестійкості є високим.

Отже, в учнів 7-х класів спостерігається широкий діапазон нервово-психічної стійкості до несприятливих психічних і фізичних навантажень та стрес-чинників – від можливого зриву в окремих видах навчальної діяльності за дії стресових факторів чи фізичних навантажень до достатнього рівня толерантності до дії стрес-чинників.

Вивчення рівня комунікативного потенціалу/комунікативних здібностей показало рівень у $12,33 \pm 0,53$ бала, що свідчить про задовільний рівень комунікативних здібностей семикласників. Це може супроводжуватись ускладненням процесів адаптації до нового колективу, що поруч із деякою неадекватністю самооцінки буде перешкоджати правильній побудові взаємостосунків у колективі (класі). Водночас, цей рівень комунікативних здібностей учнів 7-х класів характеризується здатністю до корекції поведінки, а також досить адекватній реакції на критичні зауваження. Як і показник нервово-психічної стійкості рівень комунікативних здібностей учнів 7-х класів був досить варіабельним (рис. 1).

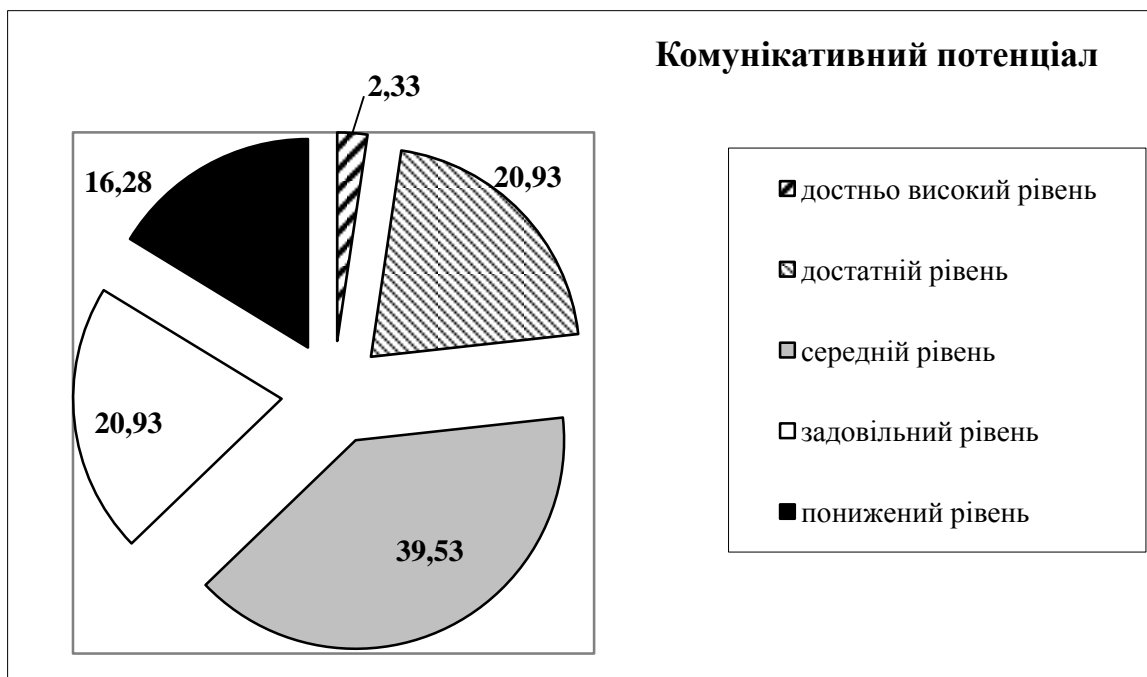

Рис. 1. Рівень комунікаційних здібностей учнів 7-х класів (%)

Як видно з рис. 1, більше половини опитаних – 62,79 % (27 учнів з 43) мають середній і достатній рівень комунікативних здібностей, які полягають у швидкій адаптації до умов нового колективу, як правило, не зазнають труднощів у встановленні міжособистісних стосунків з оточуючими. Такі діти адекватно реагують на критику, реально оцінюють свою роль у колективі, не конфліктні. Частина учнів – 20,93 % (9 опитаних) мали задовільний рівень комунікативного потенціалу, що виражається в складнощах адаптації до нового колективу, дещо хворобливою реакцією на критичні зауваження, часто – з неправильною побудовою міжперсональних стосунків у колективі, проте здатні до корекції своєї поведінки.

І лише 7 опитаних (16,28 %) мали понижений рівень комунікативного потенціалу, що може позначатися на побудові стосунків у колективі, особливо новому, схильністю до конфліктів, фіксуванні на окремих образах, заподіяних оточуючими. Такі учні хворобливо реагують на критику у свій бік, а також важко піддаються корегуванню та зміні поведінки.

Тобто, в учнів 7-класів спостерігається середній рівень комунікаційних здібностей з адекватною оцінкою своєї ролі в колективі та легкістю пристосування до умов колективу, адекватним ставленням до критичних зауважень і можливістю корекції поведінки.

Морально-етична нормативність опитаних учнів 7-класів виявилася досить високою з достатнім рівнем соціалізації – $8,35 \pm 0,33$ бала. Це виражається в прагненні дотримуватися загальноприйнятих і соціально ухвалених норм поведінки в суспільстві. Такі особистості в повсякденному житті дотримуються переважно групових інтересів, проте не забуваючи про власне «Я». Із 43 опитаних нами учнів-семикласників лише 3 (6,98 %) показали за результатами опитувальника «Адаптивність» недостатній рівень соціалізації з переважанням власних інтересів над колективними та прагненням недотримуватися загальноприйнятих норм у суспільстві. 10 та 20 опитаних (23,26 % і 46,51 % відповідно) виявили достатній та в цілому достатній рівень соціалізації з дотриманням загальноприйнятих норм і правил, дотриманням вимог колективу без приниження власної гідності. У 9 учнів рівень морально-етичної нормативності виявився достатнім (20,93 % опитаних) з дотриманням корпоративних вимог – переважання групових інтересів над особистісними. Окрім того, в 1 опитуваного (2,33 %) встановлено досить високий рівень соціалізації.

Таким чином, рівень морально-етичної нормативності учнів 7-класів свідчить про їх прагнення дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки й етики, дотримання колективних інтересів і достатньої згуртованості.

У підлітковому періоді, особливо у віці 12–14 років частим явищем є девіантна або «відхильна» поведінка [6, 177–178; 3, 53–55]. Звичайними проявами є невідповідність загальноприйнятим нормам, що призводить до порушення цих норм та правил поведінки в суспільстві, виникненню конфліктів у групах чи колективах, частих проблемах з батьками та вчителями. Тому, одним із показників, який ми оцінювали при застосуванні опитувальника «Адаптивність», була схильність до девіантних форм поведінки (ДАП).

Як показали результати опитування учнів 7-х класів із застосуванням БОО «Адаптивність», рівень схильності до девіантних форм поведінки знаходиться на межі $7,02 \pm 0,19$ бала, що відповідає за 10 бальною шкалою групі з відсутністю ознак девіантних форм поведінки. Тобто, в опитаних нами учнів відсутні ознаки агресивної поведінки відносно оточуючих з орієнтацією на дотримання соціально ухвалених норм поведінки й

раціональні міжособистісні стосунки, як із ровесниками, так і старшими за віком. З усіх опитаних такий рівень схильності був виявлений у 38 учнів (88,37 %). Водночас, у 4 учнів (9,30 %) є в цілому виражені ознаки девіантних форм поведінки з незначною нераціональністю стосунків з оточуючими ровесниками й старшими за віком, а також несуттєвими порушеннями соціально схвалених норм поведінки. І тільки в 1 опитуваного (2,33 %) результатами опитування з використанням БОО «Адаптивність» було встановлено наявність деяких ознак девіантних форм поведінки з агресивною реакцією відносно оточуючих, схильністю до нераціональних стосунків і порушення загальноприйнятих норм і правил.

Отже, у цілому, учні 7-х класів не схильні проявляти девіантні форми поведінки, адекватно будують взаєностосунки з оточуючими, як ровесниками, так і старшими за віком, відносно неагресивні й дотримуються загальних норм поведінки.

Вивчення інтегрального показника – «особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації» показав, що опитані учні 7-класів входять у групу, рівень якої наближається до групи задовільної адаптації – $2,51 \pm 0,22$ бала згідно нормального розподілу (за 10-ти бальною шкалою). Більшість осіб цієї групи мають, як правило, невисоку емоційну стійкість, часто вимагають індивідуального підходу, постійного спостереження, корекції поведінки та можливі нервово-психічні зриви. Тому рівень адаптації та її успіх залежить від умов середовища – оточення, ситуації в сім'ях та класі, професіоналізму вчителя. Такий рівень адаптації, в цілому, притаманний дітям цієї вікової групи.

Як видно з рис. 2, з усіх опитаних 55,81 % входять у групу з низьким рівнем адаптації.

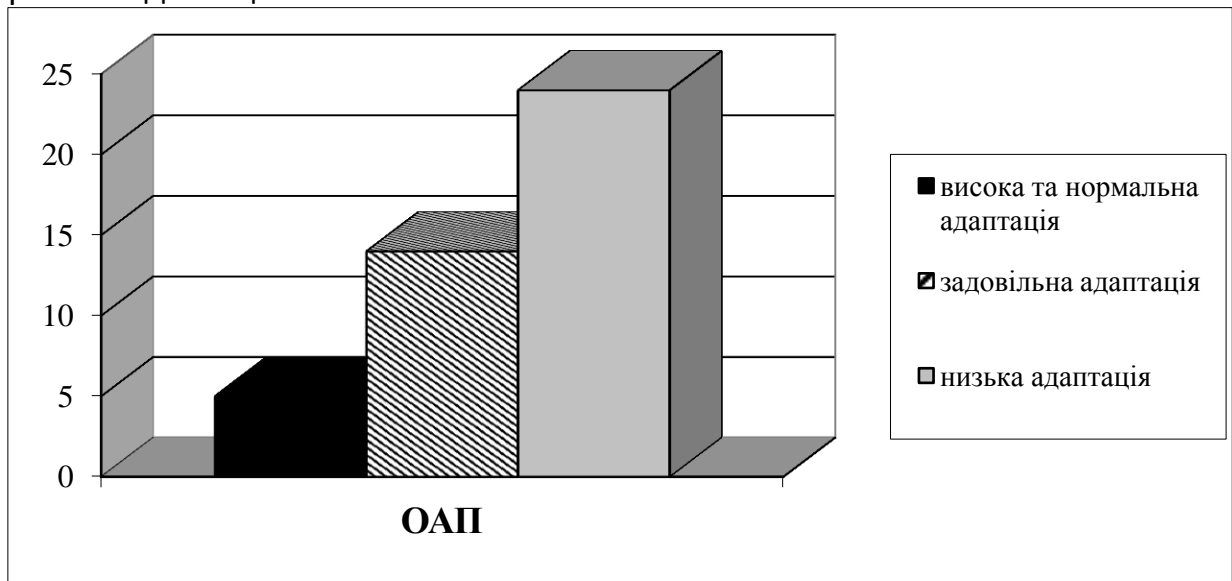

Рис. 2. Групи учнів 7 класів за рівнем адаптації (ОАП, кількість опитаних)

Такі учні можуть мати ознаки явної акцентуації тільки на власному «Я», а їх психічний стан можна охарактеризувати як прикордонний. Вони мають досить низьку нервово-психічну стійкість, досить конфліктні та здатні на асоціальні вчинки.

У 32,56 % та 11,63 % опитаних ми виявили задовільний і нормальний/високий рівень адаптації відповідно. Особи з групи нормальної/високої адаптації відносно легко пристосовуються до нових умов діяльності чи навчання, відносно швидко знаходять спільну мову з однолітками та входять у новий колектив. Вони здатні адекватно орієнтуватися в ситуаціях та швидко виробляють стратегію своєї поведінки, не конфліктні й із високою емоційною стійкістю.

Таким чином, як показали результати проведеного нами опитування в учнів 7-класів достатньо задовільний рівень адаптації, успіх якої залежить від зовнішніх умов середовища, з невисокою емоційною стійкістю та незначною конфліктністю і потребують постійного спостереження й заходів корекції.

У цілому, як показали результати опитування, учні 7-х класів показують задовільний рівень адаптації до умов середовища, як навчального, так і професійного, з невисокою емоційною стійкістю, легко піддаються корекції та відносно неконфліктні. Це цілком відповідає фізіологічним і психологічним показникам, притаманним для підлітків цього періоду життя – 12–13 років.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. В учнів 7-х класів спостерігається широкий діапазон нервово-психічної стійкості до несприятливих психічних і фізичних навантажень та стрес-чинників – від можливого зриву в окремих видах навчальної діяльності за дії стресових факторів чи фізичних навантажень до достатнього рівня толерантності до дії стрес-чинників. Для семикласників характерний середній рівень комунікаційних здібностей із адекватною оцінкою своєї ролі в колективі та легкістю пристосування до умов колективу, адекватним відношенням до критичних зауважень та можливістю корекції поведінки. Рівень морально-етичної нормативності учнів 7-х класів свідчить про їх прагнення дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки і етики, а також дотримання колективних інтересів і достатньої згуртованості. У цілому учні 7-х класів не схильні проявляти девіантні форми поведінки, адекватно будують взаємостосунки з оточуючими, як ровесниками, так і старшими за віком, відносно неагресивні й дотримуються загальних норм поведінки. В учнів 7-класів виявлено достатньо задовільний рівень адаптації, успіх якої залежить від зовнішніх умов середовища, з невисокою емоційною стійкістю та незначною конфліктністю. Вказані школярі потребують постійного спостереження та заходів корекції з боку як батьків, так і вчителів.

Подальші дослідження полягають у вивченні особистісної адаптації учнів 10-11 класів з метою порівняння основних показників, що

характеризують нервово-психічну стійкість, поведінкову регуляцію, комунікативний потенціал, схильність до девіантної поведінки та морально-етичну нормативність. Особливо це стосується профільних класів, де є вже певна орієнтація щодо майбутньої спеціальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменська Н. Л. Роль соціального інтелекту в адаптації молодших школярів до освітнього середовища середньої школи / Н. Л. Каменська // Наука і освіта. – 2013. – № 7. – С. 150–154.
2. Маклакова А. Г. Многоуровневый личностный опросник «Адаптивность» (МЛО-АМ) / А. Г. Маклакова, С. В. Чермянина // Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / ред. и сост. Райгородский Д. Я. – Самара, 2001. – С. 549–558.
3. Малькова М. О. Ретроспективний аналіз проблеми девіантної поведінки підлітків / М. О. Малькова // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 5 (264), Ч. І. – С. 53–58.
4. Моїсеєнко Р. О. Особливості динаміки здоров'я учнів початкової та основної школи / Р. О. Моїсеєнко, Г. М. Даниленко, Л. І. Пономарьова // Современная педиатрия. – 2013. – № 1 (49). – С. 13–17.
5. Мостова О. П. Закономірності впливу заходів психогігієнічної корекції на процеси формування нервово-психічних корелят психічної адаптації учнів шкільного віку / О. П. Мостова, І. В. Сергета, А. В. Шаюк // Biomedical and biosocial anthropology. – 2013. – № 21. – С. 24–28.
6. Погромська А. І. Девіантна поведінка дітей та підлітків як соціально-педагогічна проблема / А. І. Погромська // Наукові праці ДонНТУ. Сер.: педагогіка, психологія і соціологія. – 2012. – Вип. 11. – С. 177–181.
7. Сергета І. В. Медико-соціальні аспекти навчальної адаптації та стан здоров'я учнів шкільного віку / І. В. Сергета, О. П. Мостова // Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології. – 2013. – № 2. – С. 20–22.
8. Сотнікова-Мелешкіна Ж. В. «Адаптаційний профіль» старшокласників із різним характером професійної готовності / Ж. В. Сотнікова-Мелешкіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Медицина. – 2012. – № 1024, вип. 24. – С. 42–51.
9. Томей А. М. Взаємозв'язок рівня тривожності та механізмів адаптації у старшокласників / А. М. Томей // Проблеми клінічної педіатрії. – 2013. – № 2. – С. 60–64.
10. Хоронжук В. І. Дезадаптація старшокласників як наукова проблема / В. І. Хоронжук // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Педагогіка. – 2012. – Т. 199, Вип. 187. – С. 70–74.
11. Чистенко І. Г. Особливості адаптації учнів різних вікових груп до стресових чинників / І. Г. Чистенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Вип. 114. – С. 204–207.
12. Язловецька О. Деякі аспекти процесу соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі / О. Язловецька // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 91. – С. 276–280.
13. Marcus Crede M. Adjustment to College as Measured by the Student Adaptation to College Questionnaire: A Quantitative Review of its Structure and Relationships with Correlates and Consequences / Crede M. Marcus, S. Niehorster // Educational Psychology Review. – 2012. – Vol. 24, Is. 1. – P. 133-165.

14. Tomyн A. J. The Subjective Wellbeing of High-School Students: Validating the Personal Wellbeing Index-School Children / A. J. Tomyн, R. A. Cummins // Social Indicators Research. – 2011. – Vol. 101, Is. 3. – P. 405–418.

РЕЗЮМЕ

Михеев А. А., Михеева А. В. Изучение уровня личностной адаптации учеников 7-х классов средней общеобразовательной школы.

В статье освещены результаты исследования личностной адаптации учеников 7-х классов общеобразовательной школы на основе использования многоуровневого личностного опросника с определением показателей нервно-психической стойкости, поведенческой регуляции, коммуникативного потенциала, морально-этической нормативности и склонности к девиантному поведению. Показано, что ученики 7-х классов имеют удовлетворительный уровень адаптации к условиям среды, как учебного, так и профессионального, с невысокой эмоциональной стойкостью, легко подвергаются коррекции и относительно неконфликтные. Это целиком отвечает физиологическим и психологическим показателям, присущим для подростков этого периода жизни – 12–13 лет.

Ключевые слова: адаптация, ученики общеобразовательной школы, личностный адаптивный потенциал, поведенческая регуляция, коммуникативный потенциал, моральная нормативность.

SUMMARY

Mikheev A., Mikheeva A. The study of level of personal adaptation of pupils of 7th grade of middle school.

The article highlights results of a study of personal adaptation of students of 7th grade of secondary school through the use of multi-level personal questionnaire to the definition of indicators of neuro-psychological resistance, behavioral regulation, communicative capacity, moral and ethical normativity and predisposition to deviant behavior. It was shown that students of 7th grade are with satisfactory adaptation to the educational and professional environment, with low emotional stability, with possibilities of correction and relatively non-conflict. In students of 7th grade there is a wide range of neuro-psychological resistance to adverse mental and physical stress and stress factors - from a possible breakdown in certain types of training activities under the influence of stress factors or physical activity to a sufficient level of tolerance to the action of stress factors. In seventh graders there are typical average communication skills with the adequate assessment of their role in the team and they can easily adapt to the conditions of staff, have adequate attitude to criticism and the possibility of behavior correction. The level of moral and ethical normativity of 7th grade pupils shows their desire to adhere to generally accepted standards of behavior and ethics, and compliance with collective interests and sufficient cohesion. In general, pupils of 7th grades are not inclined to show deviant behaviors, adequately build relationships with others as peers and older, relatively non-aggressive and adhere to general rules of behavior. In 7th grade pupils there is found quite satisfactory adaptation, the success of which depends on external environmental conditions, with low resistance and low emotional conflict. These students require constant monitoring and adjustment measures by both parents and teachers. This is consistent with the physiological and psychological indicators inherent to this adolescent period of life – 12-13 years.

Key words: adaptation, pupils of middle school, personal adaptive potential, behavioral regulation, communicative potential, moral normativity.